VM2: binding, programma, samenwerking

Samenvatting van de gevalsstudies VM2-experimenten 2012

Colofon

Titel	VM2: binding, programma, samenwerking. Samenvatting van de gevalsstudies VM2-experimenten 2012
Auteurs	Renée van Schoonhoven en Machiel Bouwmans, m.m.v. Dennis Heijnens
Datum	Mei 2013
Projectnummer	30082.07

ecbo 's-Hertogenbosch
Postbus 1585
5200 BP 's-Hertogenbosch
T 073 687 25 00
F 073 612 34 25
www.ecbo.nl

ecbo Utrecht
Postbus 19194
3501 DD Utrecht
T 030 296 04 75
F 030 636 04 31
www.ecbo.nl

Certiked
ISO 9001:2008
ERKEND DOOR DE RAAD VOOR DE ACCREDITATIE

Inhoudsopgave

Vooraf

In 2008 zijn de experimenten VM2 van start gegaan. Dit zijn experimenten waarin vmbo- en mbo-scholen samenwerken aan een doorlopende leerlijn voor leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg van het vmbo. Voor het eerst is daarmee in deze omvang sectoroverstijgend geëxperimenteerd met doorlopende leerlijnen tussen het vmbo en mbo.

Het experiment is bedoeld om het voortijdig schoolverlaten (vsv) van de kwetsbare groep leerlingen uit de basisberoepsgerichte leerweg te reduceren en hen toe te leiden naar een startkwalificatie op niveau 2 mbo. Deelnemende scholen proberen dit te realiseren middels het VM2 motto van één concept, één team en één dak.

De ontwikkelingsgang van de experimenten – de eerste tranche van 2008 en de tweede tranche van 2009 – wordt door het Expertisecentrum beroepsonderwijs (ecbo) gemonitord. Elk jaar wordt van de monitoractiviteiten verslag gedaan in een aantal monitorrapportages. De VM2-monitor heeft inmiddels een schat aan informatie en inzichten opgeleverd. Sowieso over het verloop van de onderwijsloopbanen van de leerlingen die meedoen aan VM2, maar ook over de ontwikkelingsgang van de experimenten zelf. Voor de zomer van 2013 volgt een eindrapportage waarin de monitorresultaten worden samengevat.

Op grond van de monitor-informatie hebben de onderzoekers een verklaringsmodel ontwikkeld. Dit model is vooralsnog gebaseerd op generieke data – zowel kwantitatief als kwalitatief – over álle experimenten heen. Om het model inhoudelijk te verdiepen en om te komen tot een kwalitatieve weging van de verschillende schakels in het model, is in 2012 in het kader van de monitor een kwalitatieve dieptestudie uitgevoerd, waarbij in totaal twaalf experimenten (gevallen) zijn onderzocht. De gevalsstudies zijn in de plaats gekomen van de jaarlijkse interviewronde met elk experiment afzonderlijk.

In deze rapportage wordt in samenvattende zin verslag gedaan van de uitkomst van de gevalsstudies. Mét de inzichten die de gevalsstudies hebben opgeleverd, kan het onderzoeksmodel verder worden aangescherpt.

1 Over de gevalsstudies

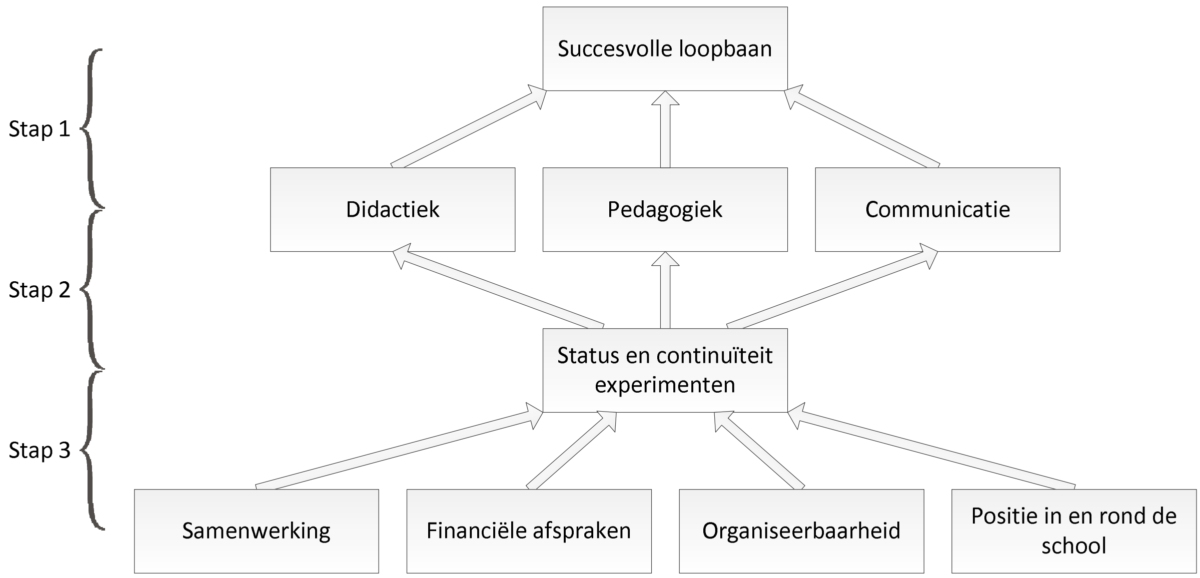
Als onderdeel van de VM2-monitor zijn in 2012 gevalsstudies uitgevoerd. Dit is gebeurd bij twaalf scholen die VM2-experimenten tweede tranche uitvoeren. In deze rapportage wordt in samenvattende zin verslag gedaan van dat onderzoek. Ter introductie wordt in dit hoofdstuk kort de hoofdlijn van de opzet en werkwijze van de gevalsstudies beschreven. In paragraaf 1.1 wordt het gehanteerde onderzoeksmodel besproken. Paragraaf 1.2 vat de werkwijze samen die bij de gevalsstudies is gevolgd. Het hoofdstuk sluit af met een leeswijzer.

1.1 Het onderzoeksmodel: binding, programma, samenwerking

De VM2-experimenten zijn in de zomer van 2008 van start gegaan met een eerste tranche. Een jaar daarna is de tweede tranche begonnen. De ontwikkeling van de experimenten is in beeld gebracht door middel van een monitor, waarbij steeds is gekeken naar én de gang van zaken bij de experimenten zelf én naar de ontwikkeling van leerlingloopbanen. Daarmee is het nodige inzicht opgedaan in de werking en opbrengsten van de VM2-experimenten[1].

Op grond van de monitor is inmiddels duidelijk dat het resultaat van VM2 aan de hand van drie stappen of fasen tot stand komt. We hebben dit verwoord in het onderzoeksmodel dat schematisch is weergegeven in figuur 1.1.

Figuur 1.1 Onderzoeksmodel VM2

Het model kan als volgt worden toegelicht.

[1] Zie onder meer M. Bouwmans en R. van Schoonhoven, m.m.v. D. Heijnens (2012). *Op weg naar succes. Kwantitatieve rapportage VM2-experimenten schooljaar 2011-2012.* Utrecht: ecbo.

Stap 1: Meer startkwalificaties en minder vsv ontstaan door binding van de leerling aan de school…
De monitor leidt tot dusver tot de constatering dat in de experimenten meer leerlingen *versneld* hun startkwalificatie behalen en dat het percentage voortijdig schoolverlaters onder de VM2-leerlingen, bij de experimenten die zoals bedoeld functioneren, lager is dan bij relevante vergelijkingsgroepen. Er zijn belangrijke indicaties dat dit wordt veroorzaakt doordat in de VM2-experimenten binding van de leerling aan het onderwijs wordt gerealiseerd; een binding die sterker is dan bij een 'gewone' overstap van de vmbo-leerling naar het mbo.

Stap 2: … die wordt verwezenlijkt door middel van het VM2-programma…
Die binding ontstaat niet 'zomaar' maar door de inrichting van het VM2-programma: door de didactische opzet en pedagogische benadering en de gesprekken die met leerlingen en ouders over het traject worden gevoerd. Overigens kan dat programma qua inhoud en opzet per experiment verschillen. Zo beginnen sommige experimenten eerder of later met mbo-lesstof, zijn er meer of minder intensieve stages, enzovoorts. Dat hangt af van de keuzen die de school maakt.

Stap 3: … dat op zijn beurt is gebaseerd op goede samenwerking.
Van belang is dat het VM2-programma 'staat' in de school, dat het kans heeft gekregen om tot ontwikkeling te komen en dat het de verwachting is dat het traject nog wel enige tijd in de school blijft functioneren. Hiervoor is het van belang dat de samenwerking tussen het vmbo- en mbo-deel van het experiment soepel verloopt en dat er goede financiële afspraken zijn gemaakt. Het leerlingenaantal moet bovendien op een bepaald niveau liggen, zodat het traject betaalbaar blijft (organiseerbaarheid). Ook moet het traject passen in en rond de school; het moet zich in dit opzicht een bepaalde positie hebben verworven.

1.2 Werkwijze bij de gevalsstudies

Het onderzoeksmodel is zoals aangegeven ontwikkeld op grond van de monitor tot nu toe. Dat betekent dat verschillende databronnen aan het model ten grondslag liggen: de interviews die periodiek met alle experimenten zijn gehouden, de tweejaarlijkse enquêtes onder de experimenten en de gegevens over de leerlingloopbanen. Het model is daarmee 'empirisch gefundeerd'. Het geeft op grond van de verzamelde data een generiek, landelijk beeld van de VM2-experimenten.

Omdat het model vrij algemeen, generiek is, geeft het nog niet direct inzicht in de feitelijke werking van de verschillende schakels in het model. Het model geeft ook geen 'weging' van het belang van de ene schakel boven de andere. Is het bijvoorbeeld zo dat zowel didactiek, als pedagogische benadering als de gesprekken met ouders en leerlingen daadwerkelijk evenwaardig zijn aan elkaar? Of zou het zo kunnen zijn dat de ene schakel in het geheel van oorzaak-gevolg-relaties net iets meer waard is, zwaarder weegt, dan de andere?

Om beide aspecten beter in beeld te krijgen, dat wil zeggen: om te komen tot én een inhoudelijke verdiepingsslag en tot een inhoudelijke weging van verschillende schakels, is in het kader van de monitor in 2012 bij twaalf experimenten een gevalsstudie uitgevoerd.

Selectie van de cases
De twaalf gevallen zijn op grond van een aantal criteria geselecteerd:

- Gekozen is voor een selectie van gevallen uit de tweede tranche, omdat in 2012 de eerste tranche experimenten is of wordt afgerond.
- Er zijn zes cases geselecteerd waarbij sprake is van een goede samenwerking tussen het vmbo en het mbo en zes cases waarbij dat minder of niet het geval is.
- Per set van zes cases zijn vervolgens twee cases gekozen die VM2 zoals bedoeld[2] volledig realiseren, twee cases die daar niet in zijn geslaagd en twee die daar tussenin zitten.

Naast deze selectiecriteria is er rekening mee gehouden dat

- de sectoren techniek, economie, zorg en welzijn en landbouw alle ten minste vertegenwoordigd zijn in drie van de twaalf experimenten
- vier van de twaalf experimenten geen vmbo-examen meer afnemen, en acht dat (nog) wel doen.

Uitvoering
Per casus is vervolgens het reeds beschikbare monitor-materiaal verzameld en bestudeerd. Er zijn interviews gehouden met een vmbo-manager, een mbo-manager en met een projectleider en/of docent die direct bij de uitvoering is betrokken. Van de interviews zijn verslagen opgesteld die zijn teruggelegd op de geïnterviewden. Vervolgens is van elke casus een gevalsbeschrijving gemaakt die is overlegd aan de contactpersoon van het experiment. Het verkregen en reeds beschikbare materiaal is vervolgens voor elke casus samengevat in een 'factsheet'.

Rapportage
Van de gevalsstudies is in eerste aanleg een analytische rapportage opgesteld. In de bijlage daarvan zijn tevens de twaalf factsheets van de cases opgenomen. De analytische rapportage is desgewenst opvraagbaar bij de onderzoekers. Op grond van de analytische rapportage is vervolgens deze samenvatting geschreven.

1.3 Leeswijzer

Deze rapportage geeft een samenvatting van de uitkomst van de analyse op de cases. Daarbij volgen we hoofdstuksgewijs het onderzoeksmodel. In hoofdstuk 2 wordt dus stilgestaan bij de *binding* die in en met VM2-experimenten wordt gerealiseerd en de wijze waarop dat verband houdt met het eerder behalen van startkwalificaties en het terugdringen van voortijdig schoolverlaten.
In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op de functie van het *VM2-programma*: welke keuzen worden in de experimenten gemaakt qua didactische opzet, pedagogische benadering en communicatie? Wat draagt het meest bij aan het realiseren van binding?
Hoofdstuk 4 is gewijd aan de factoren die aan het programma ten grondslag liggen, met name de al dan niet gerealiseerde *samenwerking* tussen het vmbo en het mbo.

[2] Uitgaande van het motto: 'één concept, één team, één dak'.

In hoofdstuk 5 worden de bevindingen uit de gevalsstudies vertaald naar het onderzoeksmodel. Welke nuances en/of aanpassingen kunnen we op grond van dit onderzoek – op kwalitatieve gronden – aanbrengen in het model?

De twaalf gevallen die we hebben onderzocht zijn alle zeer informatief gebleken. In deze rapportage is helaas geen ruimte om alle experimenten te beschrijven. Om desondanks toch een beeld te geven van de inhoudelijke diversiteit en levendigheid van de VM2-experimenten hebben we ervoor gekozen om van vier van de twaalf experimenten korte 'portretjes' te maken. Deze treft u aan als informatieve voorbeelden tussen de vijf hoofdstukken in.

Nog een laatste opmerking vooraf. De gevalsstudies hebben in het teken gestaan van het komen tot een inhoudelijke verdiepingsslag en zo mogelijk een nadere, inhoudelijke weging van de factoren in het onderzoeksmodel. De uitkomsten van de gevalsstudies geven – gelet op de aard ervan – daarmee geen representatief beeld van de stand van zaken bij VM2. Daarvoor wordt de lezer verwezen naar de meer generieke VM2-monitorrapportages.

Portret van een experiment in de sector Zorg en welzijn

Op de eerste school die we bij wijze van voorbeeld beschrijven, is in de zomer van 2009 een VM2-experiment gestart in de sector Zorg en welzijn. De school heeft voor de groep VM2-leerlingen een apart leslokaal gemaakt. "Ze hebben de hele dag beschikking over dat lokaal, ook over het praktijkgedeelte waar ze vaardigheden kunnen oefenen. Voor het gevoel van de leerlingen is het heel goed dat ze in één lokaal zitten. Dat voelt echt als hun plekje."

Binding van leerlingen

De groep leerlingen die in 2009 is gestart met VM2 bestaat in de zomer van 2012 uit circa twaalf leerlingen Zorg & welzijn. De verwachting is dat de meeste van deze leerlingen binnen afzienbare termijn de startkwalificatie niveau 2 gaan behalen. "Je merkt nu bij veel leerlingen dat de kans om uit te vallen veel kleiner is." Dit wordt vooral verklaard door de intensieve band die met de leerlingen en in de groep zelf is opgebouwd. "Het succes hangt samen met het feit dat het één groep is. Daar zit een kleine groep docenten op. De lijntjes zijn heel kort. We komen uit één afdeling en zien elkaar bijna dagelijks. Als er dingen zijn, kunnen we heel snel schakelen." De leerling krijgt zo eigenlijk geen mogelijkheid om 'er tussenuit te glippen'. "We hebben de leerling ook al twee jaar gezien. Bepaalde dingen zijn voor ons geen verrassing. Bij bepaalde leerlingen wisten we al dingen die we in de gaten moesten gaan houden. Vaak klopte dat ook. Je kan dan veel eerder gaan bijsturen." In het mbo is deze binding volgens betrokkenen veel minder. "De leerlingen vinden de vertrouwde omgeving belangrijk. Dat koppelen ze zelf terug. Ook de persoonlijke aandacht van ons vinden ze fijn. Ze voelen zich gehoord."
Het mbo geeft aan dat het van deze aanpak heeft geleerd: "we wisten eigenlijk niet dat het verschil zo groot was. Op het vmbo worden de leerlingen veel meer begeleid dan op het mbo. Daartussen zit een groot pedagogische gat: bij het mbo moeten ze veel meer zelf doen. Wij zijn daarom de regels voor ons normale mbo wat meer aan gaan zetten, zodat de structuur zo is dat er in het begin wat strakkere sturing op de deelnemers zit."
Vooral de pedagogische aanpak op de vmbo-locatie zorgt in dit voorbeeld voor binding met de leerlingen: de intensieve begeleiding en de vertrouwde omgeving. Er zijn korte lijntjes tussen docenten en leerlingen, waardoor leerlingen zich gekend voelen. Dit leidt volgens betrokkenen tot minder voortijdig schoolverlaten.

Het programma

Het onderwijsprogramma is zo ingericht dat de leerlingen in het vierde leerjaar van het vmbo al een deel van het mbo-kwalificatiedossier voor Helpende Zorg&Welzijn doen. Dat gebeurt in de vorm van het eerste deel van de zogeheten gezinsstage. De leerlingen kunnen deze stage ook benutten voor het vmbo-examen dat zij in het voorjaar afleggen. Zo snijdt het mes aan twee kanten. Na het vmbo-examen gaan de leerlingen in de zomerperiode verder met het tweede deel van de gezinsstage. Door de gezinsstage naar voren te halen boeken de leerlingen tijdwinst van een halfjaar.

Verder heeft de school het VM2-programma met ingang van het derde leerjaar vmbo geënt op de competentiegerichte benadering die in het mbo gebruikt wordt. "Competenties bieden heel veel mogelijkheden tot differentiatie. Als je je daar bewuster van wordt, kun je veel meer onderwijs op maat leveren. Dat is ook heel erg leuk." Het programma legt niet alleen het accent op kennis en vaardigheden maar ook op 'leren leren'. "We hebben het portfolio over laten bouwen van een vmbo-portfolio naar de ontwikkellijnen van het mbo. We hebben

de structuur dus gewijzigd voor de mensen die die kant op willen." De VM2-leerlingen kunnen hun portfolio bijhouden in de digitale leeromgeving van het mbo. Zo wennen ze al aan de terminologie die op het mbo gangbaar is.

De samenwerking

De vmbo-school werkt voor VM2 – en andere doorlopende leerlijnen – samen met het roc in de regio. De samenwerking bestaat er uit dat de vmbo-school het traject zelf grotendeels verzorgt, en dat er bij het mbo vaste contactpersonen zijn om indien nodig bepaalde zaken te regelen, zoals de stages. In het begin is geprobeerd om over en weer vmbo- en mbo-docenten uit te ruilen, maar dat liep minder goed vanwege verschillen in werkervaring, expertise en interessevelden. De uitruil is gestopt toen bleek dat de kennis en expertise op de vmbo-school over het mbo-programma en de competentiegerichte werkwijze van het mbo voldoende op peil was. In feite voert het vmbo het traject nu uit en wordt het mbo ingeschakeld voor met name de toetsing en examinering van het mbo-deel. De partners zijn tevreden over de manier waarop de samenwerking op de werkvloer nu verloopt.

In het begin waren er overigens wel aarzelingen bij het mbo om mee te gaan doen. Want "als alle vmbo-scholen zo'n traject gaan doen, dan stopt de niveau 2 opleiding bij ons op het mbo. Zo simpel is het." Tegelijkertijd realiseerde het roc zich dat de vmbo-school het traject erg graag wilde, en ook zaken kon gaan doen met het iets verder weg gelegen roc. Dat wilde men toch liever niet. "Je hebt een vo-school waarmee je al samenwerkt en ik vind dat je dan ook samen het experiment moet aangaan." Nu het experiment een paar jaar draait, merkt het mbo echter dat het op afstand staat: "Het VM2 experiment hier is echter niet in onze handen. Dat maakt het ook lastig. Je hebt niet het gevoel dat het ook ons traject is." Het mbo gaat nu meer kijken naar de begeleidingskosten die aan hun kant met het experiment zijn gemoeid. Er zijn helaas nog geen goede financiële afspraken gemaakt. Dit moet volgens het mbo wel gaan gebeuren, wil men op termijn door kunnen gaan met het experiment: "Willen we het volgend jaar kunnen begeleiden, dan moet er wel geld tegenover staan."

Het vmbo merkt dat het roc inmiddels anders in het traject zit dan in het begin: "In de loop van de tijd is de koers van het mbo zodanig veranderd dat dit soort trajecten er eigenlijk niet meer in passen. De scheiding ertussen is eigenlijk groter geworden. Dat zorgt ervoor dat er steeds meer wrijving komt. Wij willen een aantal dingen doorpakken en de ruimte op het mbo wordt daarvoor steeds kleiner. Wij willen meer en zij willen steeds minder. Vanuit hun organisatie is dat wel te begrijpen."

2 Het gaat om de binding van de leerling

In de VM2-experimenten gaat het er uiteindelijk om dat de leerlingen die er aan mee doen met het traject meer kans hebben op het behalen van de startkwalificatie op niveau 2 mbo. Anders gezegd: het voortijdig schoolverlaten (vsv) daalt met deze experimenten.

In de monitor hebben we gezien dat goed lopende VM2-experimenten inderdaad gepaard gaan met lager vsv en meer startkwalificaties. Leerlingen zijn kortom mét VM2 meer gebonden aan het onderwijs dan in een reguliere route van de basisberoepsgerichte leerweg vmbo naar het mbo. Gebonden zijn wil hier in onderzoekstermen zeggen: nog steeds ingeschreven staan bij het VM2-experiment óf de startkwalificatie inmiddels op zak hebben.

In de gevalsstudies zijn we bij de twaalf cases nagegaan waarom bij het ene experiment méér van deze binding wordt gerealiseerd dan bij het andere. Er zijn immers verschillen. Sowieso komt niet elk experiment zoals beoogd (volledig) van de grond, maar ook als dat wél gebeurt zijn de uitkomsten van de experimenten in termen van vsv-reductie en aantal behaalde startkwalificaties verschillend. Hoe komt dat?

Uit de analyse komt naar voren dat het verschil in gerealiseerde binding tussen de experimenten samenhangt met a) het eerder aanbieden van mbo-lesstof in het traject, b) het aanbieden van de mogelijkheid versneld de startkwalificatie te behalen en c) de gehanteerde pedagogische benadering. Hierna worden deze aspecten kort toegelicht.

2.1 Eerder aanbieden van mbo-stof

De VM2-experimenten beginnen strikt genomen bij het begin van het derde leerjaar vmbo. Vanaf dat moment heeft de school de mogelijkheid een onderwijsroute neer te zetten die toeleidt tot de startkwalificatie niveau 2 mbo. Voor het behalen van die startkwalificatie is het nodig dat in het experiment op een gegeven moment 'mbo-lesstof' wordt aangeboden. Dat kan eerder of later in het traject gebeuren.
Er zijn bijvoorbeeld experimenten die direct na aanvang van het derde leerjaar vmbo beginnen met mbo-stof. Andere doen dat later, bijvoorbeeld in de loop van het vierde leerjaar of zelfs pas bij aanvang van het vijfde leerjaar: dus op het moment dat de leerling in een regulier traject na overstap van het vmbo naar het mbo, die mbo-stof ook aangeboden zou krijgen.

In de gevalsstudies hebben we de experimenten ingedeeld naar het moment waarop zij beginnen met het aanbieden van mbo-stof: in het derde leerjaar vmbo, in het vierde leerjaar of met ingang van het vijfde leerjaar van het traject.

We zien dan dat in die gevallen dat het aanbieden van de mbo-stof *eerder* plaatsvindt, het percentage vsv lager en het aantal behaalde startkwalificaties hoger ligt. Experimenten die pas na het vierde leerjaar overgaan op de mbo-stof kennen aanzienlijk meer vsv en de leerlingen behalen minder startkwalificaties. Uit de analyse blijkt echter ook dat het moment van aanbieden van mbo-stof niet de enige factor is.

2.2 Versneld naar een startkwalificatie

De VM2-experimenten hebben de mogelijkheid om – binnen bepaalde randvoorwaarden – leerlingen een traject aan te bieden waarmee ze versneld de startkwalificatie kunnen behalen. Dus niet door een traject van vier jaar (twee jaar vmbo bovenbouw plus twee jaar mbo niveau 2) maar door een traject dat bijvoorbeeld drie of drie en een half jaar beslaat.

Uit de monitor komt naar voren dat scholen hierin verschillende keuzen maken. Die keuzen hangen samen met bijvoorbeeld de mate waarin het mogelijk is overlap uit het vmbo- en mbo-deel van het programma te halen en met de vraag of de school ervoor kiest het vmbo-examen te handhaven. Is het nu zo dat bij kortere trajecten, meer vsv-reductie wordt gerealiseerd en leerlingen vaker de startkwalificatie behalen?

In de gevalsstudies hebben we de experimenten hierop met elkaar vergeleken. We zien dan inderdaad dat bij trajecten die één tot een half jaar versnelling aanbieden, meer leerlingen nog gebonden zijn aan het onderwijs of reeds hun startkwalificatie hebben behaald dan trajecten die nauwelijks tot geen versnelling aanbieden.

Gecombineerd met het vorige punt zien we dus dat de onderwijsloopbanen van VM2-leerlingen succesvoller verlopen bij experimenten die mbo-stof eerder in de onderwijsroute aanbieden, en waarbij leerlingen in staat worden gesteld tijdwinst te boeken ten opzichte van het reguliere traject.

2.3 Pedagogische benadering

Maar ook die twee punten tezamen zijn nog niet het héle verhaal als het om het binden van de leerlingen gaat.

Uit de gevalsstudies blijkt namelijk ook dat vooral het pedagogisch klimaat de leerlingen bindt. Dit sluit aan bij het principe van het ene dak: de leerlingen blijven met VM2 voor het mbo-deel normaliter op de vmbo-locatie. Daar waar ze ook hun vmbo-loopbaan zijn begonnen. In deze setting wordt volgens de geïnterviewden de pedagogische benadering van het vmbo voortgezet in het mbo-deel van het traject. Dat betekent: een kleinschalige setting, die ook wel als 'veilig' wordt aangeduid, vaak met dezelfde docenten die leerlingen eigenlijk al jaren kennen. Dit maakt dat de leerlingen in VM2 zich vertrouwd en gekend voelen. Ze vinden het prettig dat deze pedagogische setting gecontinueerd wordt in het mbo-deel van het traject. Volgens de experimenten is dit vooral voor de wat zwakkere leerling uit de basisberoepsgerichte leerweg erg belangrijk.

Uit eerdere monitorrapportages blijkt dat het één dak principe in de praktijk niet altijd haalbaar, wenselijk of doelmatig is, omdat het mbo bijvoorbeeld over betere praktijkvoorzieningen beschikt dan het vmbo. Ook niet alle cases voldoen helemaal aan dit principe. Bij een aantal cases gaan leerlingen voor bepaalde vakken (bijvoorbeeld de Crebo-vakken) naar de mbo-locatie. Doordat de vmbo-locatie wel de standplaats van de leerlingen blijft, kan in deze experimenten toch de veilige pedagogische setting gecontinueerd worden.

Van belang hier is op te merken dat uit de gevalsstudies naar voren komt dat de combinatie van a) het eerder aanbieden van mbo-stof, b) het mogelijk maken van versnelling, plus c)

het doorzetten van de pedagogische benadering van het vmbo inhoudelijk verklaart waarom bij gerealiseerde VM2-experimenten het percentage vsv lager en het aantal behaalde startkwalificaties hoger ligt.

Portret van een experiment in de sector Landbouw

Dit VM2-experiment vindt plaats bij een agrarisch opleidingencentrum (aoc). De vmbo-school en de mbo-instelling vallen onder hetzelfde schoolbestuur. De beide locaties liggen dicht bij elkaar in de buurt, op loopafstand. Het experiment is in de zomer van 2009 van start gegaan. Een deel van de leerlingen die medio 2012 nog meedoen met VM2, rondt dit in de zomer van 2012 af met een niveau 2 diploma; het andere deel heeft waarschijnlijk nog een schooljaar nodig.

Binding van leerlingen
Bij dit experiment is ervoor gekozen de wat zwakkere leerling uit de basisberoepsgerichte leerweg in het traject te plaatsen. Dit omdat juist onder die categorie het voortijdig schoolverlaten hoger is. "Bij deze bb-leerlingen kan het heel positief uitpakken wanneer ze niet naar een andere school hoeven en hier hun niveau 2 startkwalificatie kunnen halen." Tijdens het experiment merken de docenten dat het niveau dat van de leerlingen wordt gevraagd, best hoog is. Het stelt de docenten voor de uitdaging ze extra goed te begeleiden: "ze zijn eigenlijk met bureaustoelen door het lokaal aan het racen. Ze hebben echt geen zin om wat te gaan doen." Om aan te sluiten bij de motivatie van de leerlingen wordt in de VM2-groep een onderscheid gemaakt tussen jongens en meisjes: "De meiden in dezelfde groep deden echt hun stinkende best, want ze wilden hun diploma halen. Op één na hebben de meiden het ook allemaal gehaald. De jongens zijn pas later serieus gaan nadenken. Daar had ik wel eens zoiets van 'waar ben ik mee bezig?'." Bij de jongens ligt het accent daarom op de stages: "ze hebben meer stage gelopen en hebben minder theorie gehad. In principe is dat ook goed voor ze. Sommigen zijn op de stage echt op hun plek gekomen. De kans op verkorting hebben ze alleen laten liggen. Het heeft ze een jaar gekost, wat niet nodig was geweest." Als de jongens niet in VM2 hadden gezeten, waren ze op het mbo waarschijnlijk uitgevallen: "Je moest deze mannen echt bij de hand nemen. Dat is ook waar het op fout gaat. Er wordt op het mbo van ze verwacht, dat ze zelfstandig werken. Maar die vrijheid kunnen ze helemaal niet aan. Je moet ze ondersteunen en echt coachen."

Het programma
In dit experiment krijgen de leerlingen al in het derde leerjaar vmbo één dag in de week onderwijs in de mbo-stof. Het gaat dan over het beroepsgerelateerde deel van het traject. Dit kan omdat deze lessen ook voor 'gewone' mbo-studenten op de vmbo-locatie worden gegeven. De VM2-leerlingen hoeven hiervoor dus niet naar een andere locatie; ze lopen 'gewoon' mee in het mbo-programma en doen hun praktijkopdrachten op dat niveau.
Na het derde leerjaar kunnen de leerlingen in hun eigen tempo doorwerken aan het behalen van de niveau 2 kwalificatie. "Een niveau 2 student mag er twee jaar over doen en de VM2 leerlingen kunnen er drie jaar en eventueel vier jaar over doen. We hebben nu een paar vertragers, die nu met het vierde jaar bezig zijn."
De eerste groep VM2-leerlingen is in het mbo-deel nog redelijk als groep bij elkaar gebleven. In het borgingscohort lukt dat echter niet meer helemaal, omdat de groep te klein is geworden. Deze leerlingen worden ingeroosterd in het 'gewone' mbo omdat het aanbod anders te duur is. "Vorig jaar was de eerste groep aan het afronden. Toen was er nog echt een VM2 groep op het mbo aanwezig. Dit jaar zullen ze meer geïntegreerd zijn, want het zijn veel minder leerlingen. Anders wordt het veel te duur."
Het vmbo-examen is uit het VM2-traject gehaald. De school twijfelt of ze dit zo wil houden. Er stromen immers niet zoveel leerlingen door naar mbo-groen. "Ouders denken: als het

traject niet lukt, dan heeft mijn kind geen diploma. Ook de periode van het traject op één locatie vinden ze best lang. De zekerheid van een diploma tussendoor biedt leerlingen de kans om tussendoor weg te gaan als het niet meer bevalt. Wij hebben ervoor gekozen om het examen niet te doen. Achteraf gezien moet je er gewoon een diploma in bouwen."

De samenwerking

De samenwerking tussen het vmbo en mbo verloopt bij dit experiment goed. Dat is in het algemeen ook al zo. "We hebben zelf vmbo en mbo onder één dak. Die lijnen zijn gewoon heel kort. Wij hoefden niet bij een roc aan te kloppen. De docenten kenden elkaar al. De stage-bedrijven zijn ook dezelfde bedrijven. Dat is gewoon ideaal." Voor VM2 zijn de vmbo- en mbo-docenten nog iets intensiever gaan samenwerken dan voorheen. Een aantal van hen heeft gezamenlijk een cursus gevolgd voor het coachen van leerlingen; daarbij is ook veel van elkaar geleerd.

Omdat het vmbo en mbo bij deze organisatie onder hetzelfde schoolbestuur vallen, is het niet nodig heel precieze afspraken te maken over de financiële kanten van het traject.

Men is van plan het VM2-concept ook in de toekomst door te zetten. Wel wordt er over gedacht de doelgroep dan te verruimen naar bijvoorbeeld álle leerlingen uit de basisberoepsgerichte leerweg in plaats van alleen de zwakkere leerlingen. Dan blijft er meer volume over om het traject inhoudelijk goed te markeren.

3 Het VM2-programma als spil

Uit de monitor komt in het algemeen het beeld naar voren dat drie zaken meespelen als het om de vormgeving van de VM2-programma's gaat: de keuzen die worden gemaakt ten aanzien van de opzet en inrichting van het programma ('didactiek'), de pedagogische benadering en de communicatie over en in het traject met ouders en leerlingen. Kunnen we op grond van de gevalsstudies meer invulling geven aan deze vrij algemene constateringen? Om die reden vatten we hierna de analyse-uitkomsten van de gevalsstudies op deze drie aspecten samen.

3.1 Opzet van het programma

De scholen die meedoen aan het experiment kunnen voor wat betreft de inrichting van het programma verschillende keuzen maken. Deze keuzen hangen idealiter samen met de visie die het team heeft op het leerproces van de leerling en hoe dit het beste vormgegeven kan worden, oftewel didactiek.

Als het gaat om de opzet van het programma zien we in de gevalsstudies terug dat de belangrijkste verschillen tussen de experimenten ontstaan op de volgende, deels samenhangende punten:

- *Het afnemen van het vmbo-examen*: een experiment kan er onder bepaalde voorwaarden voor kiezen het vmbo-examen niet af te nemen; dit scheelt in het vierde leerjaar de nodige voorbereidingen en examentijd, waardoor ruimte ontstaat voor mbo-stof en/of verdieping; de keerzijde kan zijn dat de leerlingen zo geen vmbo-diploma halen; ouders kunnen daar bezwaar tegen hebben.

- *Het invullen van het 'zomerlek'*: als het vmbo-examen wordt afgenomen ontstaat in mei van het vierde leerjaar de vraag: mogen de VM2-leerlingen nu met vakantie of vullen we de 'vrijgevallen' weken tot de zomervakantie met een alternatief aanbod op? Invulling van dit zomerlek kan betekenen dat de leerling tijdwinst boekt ten opzichte van een gewone mbo-route; het nadeel is dat hij of zij niet net als de andere klasgenoten – die niet doorgaan met VM2 – met vakantie kan. Dit vraagstuk rond het zomerlek ontstaat meestal niet als de school ervoor kiest het vmbo-examen niet af te nemen; dan gaan de leerlingen gewoon tot de zomervakantie naar school.

- *Het moment van aanbieden van mbo-stof*: hiervoor zagen we al dat experimenten verschillen in het moment waarop de mbo-stof van het traject aan de leerlingen wordt aangeboden. Dat kan in het derde leerjaar beginnen, maar ook in de loop van het vierde leerjaar of pas daarna.

- *De mogelijkheid om versneld de startkwalificatie te behalen*: een vierde keuze die wordt gemaakt betreft de mogelijkheid van versnelling; in sommige trajecten is het mogelijk (veel) overlap uit het vmbo- en mbo-deel te halen waardoor de leerling eerder het niveau 2 diploma behaalt; bij andere trajecten is dat minder eenvoudig en/of vindt de school het aanbieden van versnelling minder wenselijk, bijvoorbeeld omdat de leerlingen in kwestie er nog niet aan toe zijn.

Om een indruk te geven van de manier waarop deze keuzen uitwerken, zijn in de tekstkaders hierna enkele voorbeelden opgenomen. Het betreft daarbij cases die niet reeds elders in deze rapportage beschreven staan.

'Beredeneerd kiezen voor VM2 in leerjaar drie'

In dit experiment in de sector Economie kiezen leerlingen halverwege het derde leerjaar voor VM2 óf het reguliere traject van de basisberoepsgerichte leerweg. Aan het keuzemoment gaat een uitgebreide oriëntatieperiode vooraf. In de eerste helft van het schooljaar lopen de leerlingen twee keer een bliksemstage: één keer op het vlak van Handel en één keer op het vlak van Administratie. Ook worden de leerlingen in die periode getest om na te gaan of ze geschikt zijn voor VM2 – op basis van het rekenniveau wordt bijvoorbeeld geadviseerd of de opleiding boekhouden een goede keuze is – en krijgen ze per week twee uur oriëntatielessen. Vaak maken ze hun definitieve keuze pas in juni van het derde leerjaar van het vmbo. Omdat ze gedurende het derde jaar ook nog voor het reguliere traject kunnen kiezen, krijgen de leerlingen nog geen mbo-stof aangeboden en volgen ze in feite het reguliere vmbo-programma.

In leerjaar vier beginnen de VM2-leerlingen direct met de mbo-stof. De leerlingen doen niet mee aan het vmbo-examen. Dat scheelt ze de nodige tijd.

De trajecten Handel en Administratie verschillen onderling op gebied van stages. Leerlingen Handel gaan begin leerjaar vier meteen op mbo-stage, terwijl leerlingen Administratie halverwege leerjaar vier beginnen aan hun stages, omdat zij eerst meer begrippenkennis en een bepaalde beroepshouding aangeleerd krijgen. Eind leerjaar vijf ronden de VM2-leerlingen niveau 2 af.

'De zwakkere leerling heeft meer tijd nodig'

Bij dit experiment in de sector Zorg & Welzijn is het derde jaar vmbo ingericht volgens het reguliere programma, omdat leerlingen dan nog geen definitieve keuze voor hetzij VM2 (zonder vmbo-examen), hetzij de reguliere basisberoepsgerichte leerweg hebben gemaakt. Ook in leerjaar vier volgen de VM2-leerlingen voor het overgrote deel het reguliere programma, aangevuld met sollicitatietrainingen. In de periode ná het vmbo-examen – dat de VM2-leerlingen zelf dus niet afleggen – beginnen ze met mbo-stof, zoals Leren, loopbaan, burgerschap (LLB). In leerjaar vijf gaan de leerlingen voor het eerst op mbo-stage. Er wordt binnen dit traject niet versneld, omdat het mbo dat niet wil. VM2 is namelijk voor de zwakkere bb-leerlingen bedoeld; het is met deze doelgroep niet haalbaar binnen een driejarig experiment niveau 2 af te ronden.

'Kiezen aan de hand van modules en een masterclass'

Deze school doet twee experimenten, één in de sector Economie en één in de sector Zorg & Welzijn. De school houdt het vmbo-examen in het traject. Het verschil met de reguliere route ontstaat vooral na het examen, als de VM2-leerlingen gaan leren in de praktijk. Om de keuze voor VM2 te vergemakkelijken zijn wel in leerjaar drie en vier keuzemodules ingevoerd. Met deze modules kunnen de leerlingen een beeld vormen van de verschillende mbo-opleidingen. Per week wordt drie uur besteed aan de keuzemodules. De laatste module in leerjaar vier is een masterclass; dan kunnen de leerlingen kiezen voor hun mbo-opleiding ('crebo') in VM2.

In leerjaar vijf wordt begonnen met de mbo-stof. Switchen tussen opleidingen kan dan nog vaak zonder tijdsverlies, omdat de leerlingen eerst de algemene beroepsvaardigheden aangeleerd krijgen die in alle opleidingen terugkomen. De definitieve keuze maken ze pas in december van het vijfde leerjaar. Doordat de leerlingen dan al wel algemene beroepsvaardigheden hebben gehad, kan het traject in principe in drie en een half jaar worden afgerond.

In het vorige hoofdstuk hebben we gezien dat vooral de keuzen die de scholen maken met betrekking tot het moment waarop mbo-stof wordt aangeboden en het al dan niet mogelijk maken van versnelling, samenhangt met de mate van vsv-reductie en het aantal behaalde startkwalificaties.

Uit de gevalsstudies komt verder naar voren dat VM2-trajecten die méér afwijken van het reguliere – dat wil zeggen: eerder mbo-stof aanbieden, versnelling mogelijk maken, geen vmbo-examen afnemen – vaak samengaan met een goed verlopende samenwerking tussen het vmbo-deel en het mbo-deel van het traject. Het realiseren van een 'klik' in de samenwerking fungeert anders gezegd als goede voedingsbodem voor het ontstaan en continueren van VM2-trajecten zoals bedoeld. In het volgende hoofdstuk komen we hier op terug.

3.2 Pedagogische benadering

De experimenten die bestudeerd zijn in de gevalsstudies geven alle duidelijk aan dat de pedagogische benadering die met VM2 wordt gevolgd, in belangrijke mate bijdraagt aan het succes van de leerlingloopbanen. Hiervoor beschreven we al dat het dóórzetten van de vmbo-benadering in het mbo-deel van het traject daarvoor verantwoordelijk is.

Ter verduidelijking:

- Bij één experiment zitten de leerlingen in één vast lokaal en krijgen ze les van een vaste groep docenten. "De VM2-leerlingen hebben structuur nodig en die wordt hen geboden." De VM2-mentor is tevens stagebegeleider en dat heeft volgens de docenten een duidelijke meerwaarde, omdat zo een hechte band met de leerling ontstaat.
- Bij een ander experiment dacht men eerst dat de VM2-leerlingen ná het vierde leerjaar anders behandeld moesten worden, namelijk meer als mbo-studenten. Dat is niet goed bevallen. Nu zijn de leerlingen weer gewoon gebonden aan de regels van het vmbo. Wel houdt men rekening met het feit dat de leerlingen wel ouder worden.
- Soms is het doorzetten van de vmbo-benadering lastig als in het traject ook 'zij-instromende' mbo-studenten terecht komen. "Je moet als school de veiligheid van de vmbo-leerlingen waarborgen. Tegelijkertijd krijg je de mbo-leerlingen binnen en die wil je ook een status geven, een andere dan een vmbo-leerling. Als je ze op dezelfde manier gaat benaderen, accepteren ze het niet meer, want ze worden volwassen." De school heeft dit opgelost door de zij-instromende studenten een middag- en avondprogramma te laten volgen. Ze zitten dan niet zo lang tussen de 'vmbo'-leerlingen en hierdoor kan hen meer ruimte geboden worden.
- Over de cases heen is het beeld dat de kracht van VM2 voor een belangrijk deel in de pedagogische benadering zit: de kleinschalige setting, het kennen en gekend worden. De docenten kennen alle leerlingen en hun mogelijkheden en problemen. De leerlingen voelen zich hierdoor prettig en veilig. De begeleiding die op het vmbo wordt geboden, wordt ook in het mbo-deel doorgetrokken. Dit gebeurt op een locatie die voor de leerling vertrouwd en in die zin veilig is.

Soms leidt de pedagogische aanpak van het vmbo in het mbo-deel van het traject wel tot kritiek van het mbo. Bijvoorbeeld dat leerlingen steeds meer moeten worden losgelaten, zodat ze leren zelfstandig te worden. Dat wordt immers in het vervolgonderwijs en in de samenleving ook van ze verwacht.

Overigens valt bij de experimenten in de gevalsstudies op dat er op dit punt weinig tot geen verschillen zijn in de keuzen die de scholen maken. Zonder uitzondering kiezen ze ervoor de pedagogische aanpak van het vmbo door te trekken naar het mbo-deel van het traject.

3.3 Communicatie

Uit de monitor komt het algemene beeld naar voren dat de manier van communiceren met ouders en leerlingen over VM2 verschil zou kunnen maken. Uit de gevalsstudies blijkt een iets ander beeld.

De experimenten die in de gevalsstudies zijn bestudeerd, lichten ouders meestal in over VM2 via ouderavonden, soms ook via flyers en nieuwsbrieven. Sommige experimenten hebben ervaren dat ouders beter te overtuigen zijn van het nut van VM2 door middel van individuele gesprekken. Over het algemeen lijkt de communicatie goed uit te pakken, want veel ouders zien de meerwaarde van VM2 in. Ze staan er vooral positief tegenover dat hun kind langer in dezelfde, veilige, omgeving naar school kan blijven gaan.
Leerlingen worden tijdens voorlichtingsavonden en mentorlessen geïnformeerd over de mogelijkheden van het VM2-traject. Een aantal experimenten gaat een stap verder in de kennismaking met het experiment. Binnen één experiment hebben leerlingen die voor hun keuze staan, bijvoorbeeld speeddates met VM2-leerlingen die over hun ervaringen vertellen. En bij een ander experiment kunnen leerlingen een proefles volgen. De leerlingen reageren verschillend op VM2: een deel van de leerlingen is blij dat ze in de bekende omgeving en structuur door kunnen gaan, andere leerlingen lijken soms na vier jaar vmbo toe te zijn aan een nieuwe omgeving en uitdaging.
Het (willen) weglaten van het vmbo-examen blijft een lastig onderwerp in de communicatie met ouders. Vijf van de twaalf geselecteerde experimenten wilden bij aanvang het examen laten vallen en bij alle vijf hadden ouders hier moeite mee. Eén experiment heeft daarom in de beginfase al besloten om het examen toch maar in het traject te houden. Een ander experiment gaat op last van de ouders het examen weer introduceren. Twee experimenten zijn erin geslaagd ouders te overtuigen van een traject zonder vmbo-examen door behaalde successen en switchmogelijkheden duidelijk zichtbaar te maken. Bij het laatste experiment zien ouders én leerlingen het VM2-traject als minderwaardig, omdat het in hun ogen een traject is voor de allerzwakste leerlingen die geen diploma kunnen behalen, zonder dat ze de voordelen van het traject inzien.

In de gevalsstudies is gekeken naar een relatie tussen de wijze van communicatie over VM2 en de mate waarin de experimenten er in slagen de leerlingen aan zich te binden. Die relatie is echter niet aangetroffen. Ook zijn geen verschillen aangetroffen in de wijze van communicatie over VM2 en het verloop van de samenwerking tussen het vmbo-deel en mbo-deel van het traject.

Portret van experimenten in de sectoren Economie en Zorg en welzijn

Op deze school is in de zomer van 2008 gestart met twee experimenten: één in de sector Economie en één in de sector Zorg en Welzijn. Alle leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg doen mee aan het experiment; het vmbo-examen wordt niet meer afgenomen. Het onderwijs is nu ook gebaseerd op competenties; dat biedt meer mogelijkheid voor maatwerk.

Binding van leerlingen

De docenten bij deze experimenten benadrukken het belang van het opbouwen van een goede band met de leerlingen en van goede begeleiding. Dat betekent: de ontwikkeling van de leerling in de gaten houden, gesprekken voeren. "Dan heb je de kans dat de leerling sneller slaagt en niet vroegtijdig het onderwijs verlaat." De leerlingen hebben een persoonlijke benadering nodig: "Je moet met ze proberen om te gaan zonder te oordelen. Een leerling kan van alles zeggen en doen, maar je moet ze telkens de spiegel voorhouden zonder te oordelen: 'ik zie dat je kwaad bent' in plaats van 'dat vind ik vervelend'. Leerlingen doen stomme dingen, maar dat moet je zien als leermoment." Het persoonlijke contact is ook nodig om de overstap van vmbo naar mbo te kunnen maken: "De stap naar het mbo vinden de leerlingen echt moeilijk. Er zijn echt mensen nodig die hen daarbij begeleiden."
Bij VM2 kunnen de leerlingen hun startkwalificatie halen in de vertrouwde omgeving van de vmbo-locatie. Daarmee worden ze tevens voorbereid op een vervolgopleiding in het mbo, want veel VM2-leerlingen van deze school gaan door naar niveau 3: "In het nieuwe systeem worden ze voorbereid op een vervolgopleiding. Met een bb-diploma zouden ze dat niet zijn. Ze zouden dan niet weten waar ze aan toe zijn. Ook qua eigen ontwikkeling zou hen dan niet de spiegel zijn voorgehouden. Een portfolio zou ze dan ook niks zeggen. Deze leerlingen zijn heel onzeker. Met het systeem dat we nu hanteren, leren we ze ook zelfvertrouwen aan. Ze mogen trots zijn op alles wat ze kunnen."

Het programma

In deze experimenten doen de leerlingen geen vmbo-examen meer. In het derde leerjaar vmbo wordt direct gestart met de mbo-leerstof en met stages. Het richtpunt is daarbij het behalen van de niveau 1 kwalificatie arbeidsmarktgekwalificeerd assistent (aka) in – zo mogelijk – het derde leerjaar, maar leerlingen mogen daar ook iets langer over doen.
Het toeleiden naar niveau 1 helpt in de communicatie met ouders over het ontbreken van het vmbo-examen. Want "als je kunt uitleggen dat leerlingen na het niveau 1 certificaat ook nog kunnen kiezen om ergens anders verder te gaan, dan vinden ouders het wel oké. Als dat niet zou kunnen, zou het te beklemmend kunnen overkomen." Het levert de leerlingen ook tijdwinst op, en dat motiveert: "Het komt steeds vaker voor dat leerlingen al na een half jaar in leerjaar drie klaar zijn met niveau 1. De leerlingen lopen ook al vanaf het derde leerjaar stage. Er zijn daardoor leerlingen die na 4,5 jaar in totaal klaar zijn met niveau 2."
In het traject is maatwerk wel het uitgangspunt. De leerlingen halen niveau 1 en aansluitend niveau 2 in hun eigen tempo. Dit is wel een verschil met het verleden: "Er wordt nu meer vanuit de leerling gekeken naar wat de leerling nodig heeft."
In het derde leerjaar wordt gestart met een stage van één dag per week gedurende het hele schooljaar; in het vierde en vijfde leerjaar wordt dit uitgebouwd naar twee dagen per week.

Samenwerking

De school die deze experimenten uitvoert valt onder een bestuur dat ook mbo aanbiedt. Vandaar dat in het begin contact en samenwerking is gezocht met de mbo-locaties van het bestuur om het traject verder op te zetten. Dat is niet direct soepel verlopen. "Sommigen wilden mbo niveau 2 niet met ons delen. Soms lag het ook moeilijk om tot afspraken op directieniveau te komen over hoe je het precies gaat inzetten. Iedereen heeft daar toch andere ideeën over en het bleek moeilijk om tot overeenstemming te komen." Vervolgens heeft men het opgelost door op de vmbo-school, mbo-docentfuncties te maken. Er zijn dus op de vmbo-school mbo-docenten aangetrokken voor het VM2-traject. Omdat deze docenten afkomstig zijn van die mbo-locaties, zijn de contacten met die locaties nu verder prima. Als het nodig is kan de school met vragen over het mbo-gedeelte bij die locaties terecht.
Door deze oplossing was het ook niet nodig om tussen het vmbo- en mbo-deel van de organisatie aparte afspraken te maken over de financiering van het traject. Overigens is het traject goed te bekostigen, mede omdat de hele basisberoepsgerichte leerweg meedoet en er na het vierde leerjaar ook mbo-studenten kunnen zij-instromen op het traject. De school krijgt ook nog andere subsidies; dat helpt om doorlopende leerlijnen vorm te geven en uit te voeren.

4 Goede samenwerking aan de basis

Uit de VM2-monitor komt naar voren dat vier factoren mede bepalend zijn voor de ontwikkeling en continuïteit van het programma. Dat zijn:

- het verloop van de samenwerking tussen het vmbo en mbo;
- het maken van financiële afspraken over het traject;
- het omgaan met het vraagstuk van relatief kleine groepen leerlingen, oftewel het vraagstuk van de organiseerbaarheid en
- de positie die het VM2-traject in en rond de school verkrijgt.

Wat kan aan de hand van de twaalf bestudeerde cases over de werking en weging van deze factoren worden gezegd? Dat wordt in dit hoofdstuk samengevat.

4.1 De samenwerking

Bij de twaalf cases uit de gevalsstudies zien we dat vooral daar VM2-trajecten tot volle wasdom komen en in stand blijven waar de samenwerking tussen het vmbo en mbo beter verloopt. Goede samenwerking wordt vooral gevoed door de volgende punten:

- het vmbo én mbo zien een duidelijke noodzaak om te starten met VM2
- het vmbo en mbo voelen zich bij de start én de verdere ontwikkeling beide eigenaar van het traject
- op alle organisatieniveaus wordt samengewerkt, dus niet alleen tussen docenten op de werkvloer of alleen tussen bestuurders maar vooral ook over de verschillende niveaus heen
- er worden onderlinge afspraken gemaakt en deze worden ook nagekomen

In de praktijk kan de samenwerking vervolgens verschillende vormen aannemen. Het mbo en vmbo kunnen bijvoorbeeld docenten over en weer uitwisselen, maar het is ook mogelijk dat het vmbo het traject uitvoert en dat het mbo als vraagbaak op afstand functioneert. Hóe de samenwerking er feitelijk uit ziet is minder belangrijk voor ontwikkeling en continuïteit van het VM2-traject. Er is anders gezegd niet één uniforme aanpak die ervoor zorgt dat de samenwerking slaagt. Het belangrijkste is dat zowel het vmbo als mbo zich er in kunnen vinden.

Bij een aantal van de bestudeerde cases leeft bij het mbo in het begin van het traject de nodige twijfel over deelname. Men ziet het traject bijvoorbeeld als concurrerend voor de eigen niveau 2 opleidingen of ziet de meerwaarde van het traject nog niet in. In die gevallen verlopen de experimenten uiteindelijk ook moeizaam of zijn ze inmiddels gestopt.
Bij andere cases kiezen zowel het vmbo als mbo vanaf het begin duidelijk en gezamenlijk voor de doorlopende leerlijnen; het ontwikkelproces heeft in die gevallen profijt van de bereidwilligheid van beide partners.

4.2 Financiële afspraken

In de monitor is een aantal malen naar voren gekomen dat – ondanks het feit dat de scholen zich vooral op inhoudelijke gronden inzetten voor de leerling – toch ook 'het geld' een voorwaarde is voor het ontstaan en in stand houden van het traject. En dan vooral de

kwestie van het maken van afspraken over de kosten en de onderlinge verrekening daarvan tussen het vmbo-deel en het mbo-deel van het traject. Komt dat ook uit de gevalsstudies naar voren?

We zien bij de gevalsstudies dat bij vier van de twaalf cases het maken van onderlinge financiële afspraken niet aan de orde is omdat het vmbo- en mbo-deel van het experiment onder hetzelfde schoolbestuur vallen of omdat de vmbo-school VM2 uitvoert zonder een mbo-partner.
Bij de acht resterende cases zien we vervolgens een genuanceerd patroon. Want het al dan niet beschikken over goede financiële afspraken tussen het vmbo en mbo, over bijvoorbeeld het betalen van de inzet van mbo-docenten, hangt sterk af van goede samenwerking. Willen het management van het vmbo én mbo gáán voor VM2, dan komt men er financieel ook wel uit. Zijn de contacten op managementniveau moeizaam of slecht, dan zijn er meestal geen duidelijke financiële afspraken, waardoor bijvoorbeeld niet of nauwelijks docenten worden uitgewisseld.

Zonder financiële afspraken kunnen experimenten wel van de grond komen, maar dan wordt de vormgeving van de experimenten beïnvloed door het ontbreken van deze afspraken. Bijvoorbeeld doordat alleen vmbo-docenten het traject dan moeten uitvoeren. Voor het op termijn in stand houden van het traject is het wel nodig dat er duidelijke financiële afspraken zijn; ontbreken die, dan kan een traject dus wel ontstaan maar rijzen gaande de rit vragen en mogelijk ook irritaties over het gebrek aan deze afspraken; dit kan afbreuk doen aan de continuïteit van het traject.

4.3 Het leerlingenaantal

Het leerlingenaantal in de basisberoepsgerichte leerweg daalt; dit is een landelijke, generieke tendens. Uit de monitor komt naar voren dat de experimenten in algemene zin ook met deze tendens te maken hebben. Zien we bij de twaalf onderzochte cases terug dat dit de ontwikkeling en mogelijk ook de continuïteit van de experimenten beïnvloedt?

We zien dat de meeste van de onderzochte gevallen inderdaad kampen met het vraagstuk van organiseerbaarheid, oftewel: de groepen leerlingen in VM2 zijn te klein. Meestal lost men dit op door de VM2-leerlingen te clusteren over de grens van leerjaren heen, of door de leerlingen samen te voegen met reguliere vmbo-leerlingen of mbo-studenten. Door deze oplossingen blijft het VM2-experiment als zodanig wel doorlopen, zij het dat de uitvoering ervan er dus wel door wordt beïnvloed.

Uit de gevalsstudies blijkt dat de meeste experimenten duidelijk aangeven dat het traject op termijn voldoende leerlingen moeten trekken om in stand te kunnen blijven. Anders gezegd: voor de continuïteit van VM2 is het noodzakelijk dat de leerlingaantallen niet te laag worden en dat het mogelijk blijft goede combinaties van groepen of klassen te maken. Lukt dat niet of niet meer, dan stoppen experimenten alsnog.

4.4 De positie van het VM2-traject in en rond de school

Op grond van de monitor kunnen we verwachten dat naarmate het VM2-traject een sterker positie in en rond de school heeft verworven – tot uiting komende in onder meer profilering, uitbreiding van en steun voor het traject – dit ook betekent dat het beter gaat met de ontwikkeling en instandhouding van het traject.
Aan de hand van de onderzochte cases zijn we nagegaan of deze verwachting uitkomt. Uit de analyses komt echter naar voren dat er geen duidelijke samenhang is tussen de positionering van het traject in en rond de school enerzijds en de status en continuïteit anderzijds.

Portret van een experiment in de sector Techniek

Bij deze school volgen de leerlingen een VM2-traject dat opleidt voor autotechnicus of medewerker transport & logistiek niveau 2. Een groot deel van deze leerlingen heeft het traject – dat in de zomer van 2009 begon – inmiddels met succes afgerond. Een enkeling heeft nog een half jaar nodig om de startkwalificatie te behalen.

Binding van leerlingen

De groep leerlingen die startte met VM2 bestond voornamelijk uit jongens. Het was volgens de docenten geen makkelijke groep. "Ik heb zelden een groep meegemaakt, waar het hanengedrag van de jongens en groepsdruk zo'n negatieve invloed hadden." Ondanks dat het geen plezierige groep was om mee te werken, zijn ze op een enkeling na toch allemaal met één jaar tijdwinst geslaagd voor niveau 2. Aangegeven wordt dat dat in belangrijke mate door VM2 komt: "vier of vijf van deze jongens hadden het diploma nooit gehaald, als ze in een mbo-setting hadden gezeten. Elke ochtend staan er bij ons collega's bij de deur om te kijken welke leerlingen op tijd komen en welke te laat. We weten wanneer een leerling er niet is, en dan wordt er meteen gebeld. Er is controle. In VM2 gaan ze door in dat stramien en dat zijn ze gewend." "Op het mbo had je bijna altijd uitval. Nu zit je er bovenop. Als een leerling er niet is, worden ouders gebeld. Ben je te laat, haal je een briefje. (…) Ik denk dat het werkt. Als de jongens naar het mbo waren gegaan, zou het grootste gedeelte het diploma niet gehaald hebben. Daarvan ben ik overtuigd." De school geeft aan dat de kracht van het VM2-traject zit in het kleinschalige, het kennen en gekend worden. "Wij kennen alle jongeren en hun mitsen en maren. Het belangrijkste is dat de jongeren zich hier veilig en prettig voelen."

Het vmbo en het mbo verschillen nogal in dit opzicht. "Een groot misverstand is dat we er vanuit gingen dat leerlingen op het mbo ineens zelfstandig kunnen opereren. De meeste kinderen in VM2 kunnen dat niet. Ze gaan dat voorlopig ook niet leren. Ze hebben daar aanzienlijk meer tijd voor nodig. Waarschijnlijk pakken ze het pas op in een arbeidsproces." "Wij proberen de zaak wat schoolser vorm te geven. Dat is in een mbo-traject veel minder het geval. Het is daar de eigen verantwoordelijkheid van de leerling. Dat gaat fout. Het zijn twee totaal verschillende culturen die in elkaar moeten schuiven."

Het programma

In leerjaar drie volgen de VM2-leerlingen het reguliere vmbo-programma. In de loop van het vierde leerjaar vmbo krijgen de leerlingen in het beroepsgerelateerde deel steeds meer mbo-stof aangeboden. In het voorjaar van het vierde leerjaar bereiden ze zich voor op het vmbo-examen. Daarna gaan ze in de zomerperiode door met een mbo-stage. "De kracht van VM2 is dat de leerlingen blijven na het examen." "De mbo-stage begint in het zomerlek. Het voordeel daarvan is dat ze al een bedrijf hebben. Als dat een nieuw bedrijf is, kunnen ze dat bedrijf dan leren kennen. Het is wel de bedoeling dat ze daar na de zomervakantie doorgaan. Dat wordt het stagebedrijf waar ze de rest van het traject de opleiding op mbo-niveau volgen."

Het VM2-traject kan de leerlingen een jaar tijdwinst opleveren, maar dat is op zich niet het doel. "Versnellen moet niet het doel zijn; je moet voorkomen dat leerlingen gepushed worden. Er zijn leerlingen die dat misschien niet aankunnen en daardoor juist gaan afhaken. Per leerling moet bekeken worden in het coachgesprek en in het voortgangsgesprek hoe ver hij is en of hij op schema ligt." "Transport en logistiek is in één jaar gedaan, maar we hebben de leerlingen niet overvraagd. Het was royaal te doen. Dat geeft ook meteen aan

hoeveel dubbelingen er normaal in zitten en hoe de trajecten in elkaar geschoven kunnen worden."
Het voordeel van VM2 is volgens de school dat je dit goed kunt uitdenken. "Voordat je het voor elkaar krijgt en dat het daadwerkelijk gebeurt – je wil iets naar voren plaatsen en weet dat dat in het kader van de examinering ook mag – duurt lang. Het klinkt allemaal heel makkelijk, maar dat is het niet. De kracht van zo'n regeling zit erin dat je langer de tijd hebt om het te doen. Je begint nu eigenlijk pas de voordelen te zien en de leerlingen beginnen deze voordelen nu ook te zien."

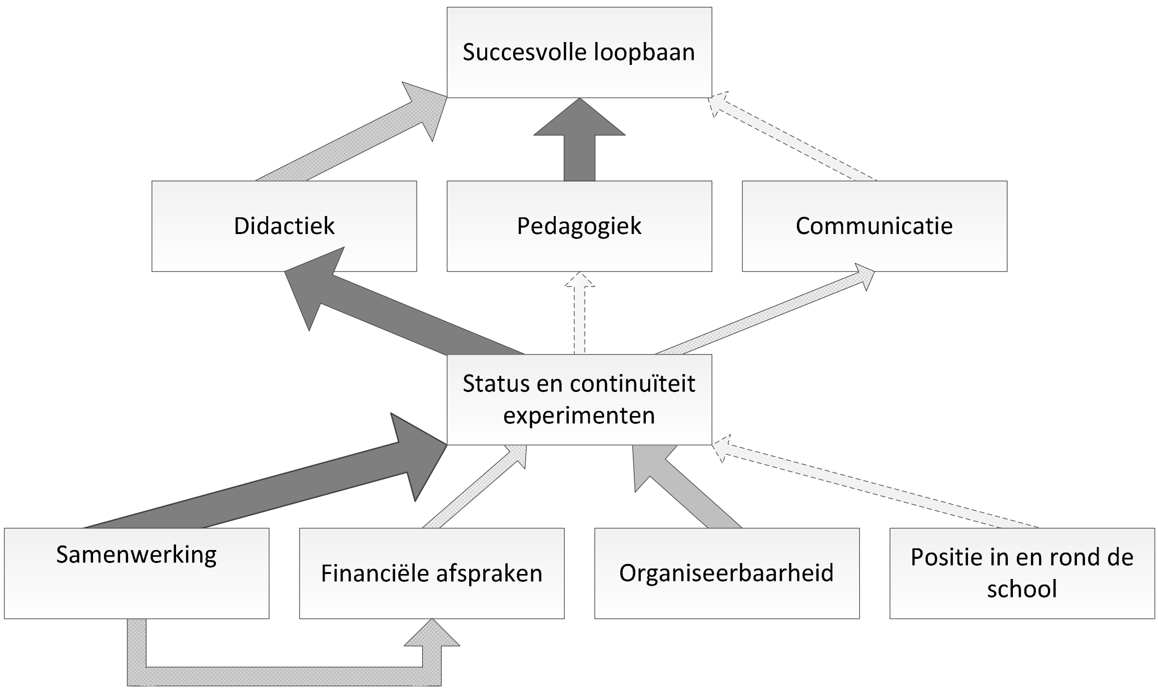
De samenwerking
De samenwerking tussen het vmbo en mbo verloopt goed. Op de vmbo-locatie wordt het traject handen en voeten gegeven. De vmbo-docenten verzorgen nu alle lessen. Eerst heeft nog een jaar lang een mbo-docent op de locatie één dagdeel per week meegelopen om inhoudelijk te ondersteunen. Dat is nu niet meer nodig. Het mbo faciliteert, ondersteunt indien nodig op afstand en is verantwoordelijk voor de kwaliteit, examinering en diplomering. "Bij de formele kant van met name de examinering moet je als mbo opletten, want dat weten de vmbo-docenten niet allemaal. Dat is ook logisch, want op het vmbo is het anders geregeld. Over de inhoudelijke kant heb ik nog nooit problemen gehoord. Dat kunnen de vmbo-docenten vrij makkelijk zelf doen. Inhoudelijk was er geen extra scholing nodig. Op het gebied van examinering zijn wel wat bijeenkomsten geweest."
Het vmbo en mbo hebben onderling financiële afspraken gemaakt. Het mbo factureert kosten aan het vmbo en het vmbo betaalt een bepaald percentage van de bekostiging aan het mbo voor de gehele examinering en voor een stukje administratieve lasten.

5 Binding, programma en samenwerking

Terug naar het onderzoeksmodel. Kunnen we dat onverkort handhaven of zijn op grond van de cases enkele – inhoudelijke – nuanceringen aan te brengen in het model? Bij die vraag staan we in dit hoofdstuk stil.

In de figuur 5.1 zijn de analyse-uitkomsten van de gevalsstudies schematisch samengevat. Aansluitend worden de drie stappen uit het model toegelicht.

Figuur 5.1 Nogmaals het onderzoeksmodel

5.1 Binding

Uit de gevalsstudies komt naar voren dat het succes van de leerlingloopbaan kan worden bepaald door een combinatie van: a) het eerder aanbieden van mbo-stof, b) het mogelijk maken van versnelling en c) het doorzetten van de pedagogische benadering van het vmbo in het mbo-deel van het traject.
Vooral het belang van het laatste punt wordt door geïnterviewden onderstreept. Men geeft aan dat de veilige, gestructureerde omgeving waarin leerlingen zich gekend voelen, bijdraagt aan binding.
Een relatie tussen de manier waarop met ouders en leerlingen over het traject wordt gecommuniceerd en het al dan niet ontstaan van succesvolle leerlingloopbanen bij de VM2-experimenten is in de gevalsstudies niet naar voren gekomen.

Kortom:

- De belangrijkste factor voor de binding van leerlingen is – volgens de geïnterviewden – de pedagogische setting. Vandaar dat deze relatie in het schema met een dikke gearceerde pijl is aangegeven.
- De wijze waarop het traject programmatisch wordt vormgegeven werkt door op de binding van leerlingen aan het traject. Versnelling en het tijdig in aanraking komen met mbo-stof en stages werken motiverend voor leerlingen.
- De invloed van de communicatie naar ouders en leerlingen op binding van leerlingen is in de gevalsstudies niet naar voren gekomen; vandaar dat deze relatie in de figuur met een stippellijn is ingetekend.

5.2 Programma

Bij de cases zijn we nagegaan hoe het VM2-traject inhoudelijk vorm en inhoud heeft gekregen. Er zijn diverse didactische en pedagogische keuzen die gemaakt kunnen worden, bijvoorbeeld over het al dan niet in stand houden van het vmbo-examen, het moment waarop mbo-stof wordt aangeboden.

Hiervoor zagen we al dat drie van deze aspecten van invloed zijn op het ontstaan van succesvolle leerlingloopbanen, namelijk:

a) Het eerder aanbieden van mbo-stof in het traject;
b) Het mogelijk maken van versnelling;
c) Het doorzetten van de pedagogische benadering van het vmbo in het mbo-deel.

Gebleken is verder dat VM2-trajecten vooral voor wat betreft de punten a en b baat hebben bij een goed verlopende samenwerking tussen het vmbo en mbo. Of dat ook zo is bij punt c hebben we analytisch niet kunnen vaststellen aangezien de twaalf onderzochte gevallen op dit punt niet varieerden.

5.3 Samenwerking

In de gevalsstudies zien we dat <u>samenwerking</u> invloed heeft op de status en continuïteit van het experiment. Als partners starten vanuit een gezamenlijke visie, de samenwerking meerdere niveaus in de organisatie omvat en beide partners zich duidelijk 'eigenaar' voelen van het traject, dan levert dit vaker succesvolle VM2-trajecten op.

Ook het treffen van <u>financiële afspraken</u> werkt door, maar de relatie verloopt vooral via de factor samenwerking. Is die samenwerking goed, dan komen partijen er financieel ook wel uit. Het beschikken over financiële afspraken is vooral van invloed op de continuïteit van het experiment.

Verder zien we dat het omgaan met kleine groepen leerlingen, de <u>organiseerbaarheid</u>, niet direct de status van de experimenten beïnvloedt. Men zoek door middel van clustering naar oplossingen, en vooralsnog lijkt dat bij de cases te lukken. Wel zien we een relatie met continuïteit: als de situatie van te kleine groepen langer aanhoudt, zien we dat de continuïteitsverwachting afneemt.

Een verband met de positie van het traject in en rond de school hebben we op grond van de gevalsstudies niet kunnen vaststellen.

Over de auteurs

Mevrouw dr. R. (Renée) van Schoonhoven is directeur van Actis. Zij richt zich op het vmbo, praktijkonderwijs en mbo, en dan met name vraagstukken van beleid en wet- en regelgeving in deze onderwijssectoren. Zij is tevens verbonden aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid, afdeling Staats- en bestuursrecht van de Vrije Universiteit te Amsterdam.

De heer M.H.C.F. (Machiel) Bouwmans MSc. is als onderzoeker werkzaam bij Actis. Hij is betrokken bij de uitvoering en rapportage van diverse monitor-onderzoeken, zoals die van de VM2-experimenten en de monitor van meisjes en techniek in het vmbo.

De heer drs. D.M.S. (Dennis) Heijnens is bij Actis werkzaam als adviseur. Hij werkte daarvoor enige tijd in het primair onderwijs. Bij Actis houdt hij zich onder meer bezig met de monitor van de VM2-experimenten, de landelijke uitstroommonitor praktijkonderwijs en kwaliteitszorg in het praktijkonderwijs.